

INTRODUCCIÓ

L'acollida, entre el control i l'hospitalitat. Etnografies, conceptualitzacions i debats

Between control and hospitality: ethnographies, conceptualisations and debates around welcoming/reception

Miquel Martorell Faus

Universitat Autònoma de Barcelona

Álvaro Ramírez-March

Universitat Autònoma de Barcelona

Alèxia Rué¹

Universitat Autònoma de Barcelona

Context actual i origen de la proposta

Mentre escrivim les últimes paraules d'aquesta introducció, diverses ciutats ucraïneses viuen l'enèsima nit de bombardejos i acarnissament de les tropes russes. El 24 de febrer de 2022, el president rus Vladímir Putin ordenava la invasió d'Ucraïna, després de setmanes d'amenaques i maniobres militars. Des de llavors, el país viu immers en els atacs, els setges, l'escassetat d'aliments, les promeses (algunes no complertes) d'alto al foc i la creació de fràgils cordons sanitaris per evacuar la població civil. Val a dir que la guerra no és un fet inèdit als nostres temps, i encara menys un fet restringit al territori europeu. Existeixen desenes de conflictes bèl·lics arreu del planeta, alguns de més recents, d'altres de llarga durada. Tanmateix, la proximitat geogràfica de la invasió d'Ucraïna i algunes de les seves conseqüències (geopolítiques, econòmiques, socials, etc.) converteixen el conflicte en un fet de rellevància històrica.

L'esclat del conflicte ha provocat el desplaçament forçós de més de 10 milions de persones a dia 24 de març, 3,7 de les quals fora del país (ACNUR,

¹ Autoria en ordre alfabètic. Es tracta d'una publicació conjunta on les tres autores han col·laborat de forma igual en la seva elaboració.

2022). Aquestes persones que fugen d'Ucraïna a la recerca de refugi han fet que l'acollida, desgraciadament, torni prendre preeminència al debat públic. Després que les restriccions per la pandèmia de Covid-19 haguessin agreujat les dinàmiques d'exclusió dels règims de mobilitat internacional (Stierl i Dardusc, 2022; Tazzioli i Stierl, 2021), el conflicte entre Rússia i Ucraïna sacseja el taulell amb encara més força. Així doncs, es tornen a posar sobre la taula les qüestions de l'asil, el refugi i la solidaritat internacional. Els governs europeus responen a la situació subratllant la necessitat de rebre totes les persones que fugen de la guerra. Els titulars dels mitjans de comunicació parlen de l'“acollida” de les noves persones refugiades ucraïneses als països de la Unió, per part dels ajuntaments catalans, entre la comunitat ucraïnesa establerta. En paral·lel, es despleguen tot un seguit de narratives sobre pràctiques d'acollida emergents entre la societat civil: des de persones que posen a disposició el seu domicili, a iniciatives per a acollir infants. En un fet inèdit, les institucions europees decideixen agilitzar els tràmits i concedir asil de manera il·limitada a les persones provinents d'Ucraïna. Per la seva banda, el govern de l'Estat espanyol decideix concedir de facto permís de residència i treball per a qualsevol persona provinent del país en guerra.

Inevitablement, aquest context ressona amb les circumstàncies que ens van portar a engegar aquest monogràfic. I és que la voluntat d'acollida, sobretot en l'àmbit institucional, contrasta amb les mancances en la resposta dels estats de la Unió Europea i les diferents organitzacions internacionals durant el que es va batejar com la “crisi dels refugiats”, el 2015. En aquell cas, es tractava d'una situació vinculada a un altre conflicte bèl·lic, el de Síria, el qual va provocar també l'èxode de milions de persones als països veïns i a la Unió Europea. Com veurem al llarg d'aquesta introducció, l'acollida implica pràctiques que tenen la capacitat tant de qüestionar com de reforçar processos de fronterització (Mezzadra i Neilson, 2017).

Aquest número especial de Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia parteix del context que va resultar a Catalunya després que l'anomenada “crisi dels refugiats” esdevingués un fet de gran rellevància social, mobilitzant grans sectors de la societat a favor de la necessitat d'acollir “persones refugiades”. El 18 de febrer de 2017, unes 500.000 persones es manifestaven a Barcelona sota el lema “Volem acollir” per a denunciar la manca de resposta de la Unió Europea, les organitzacions internacionals i els estats, bo i reclamant un paper més actiu de les institucions. Malgrat que es van fer passos tant per part de la societat civil com d'algunes institucions en favor de “l'acollida”, moltes de les accions que van sorgir a partir d'aquestes reivindicacions i actes simbòlics continuaven reproduint les lògiques excloents imperants en la gestió de les fronteres. Així, s'expressava solidaritat envers algunes persones enteses com a “refugiades”, però no

vers d'altres, que eren etiquetades com a “migrants econòmiques” i, en conseqüència, considerades com a no mereixedores de solidaritat (Ramírez-March i Montenegro, 2021). La complexitat de la problemàtica i les dificultats de coordinació entre els agents implicats, així com la progressiva pèrdua d'interès mediàtic per la situació, van fer que la voluntat de la societat civil no arribés a materialitzar-se (Garcés Mascareñas i Passetti, 2019).

No obstant això, sí que es va generar un debat social sobre el que hauria de ser l'acollida. Aquesta disputa sobre els significats, pensàvem, parlava de la importància del terme en l'actualitat i, per tant, de la importància de problematitzar-lo i d'entendre quins són els seus usos i les implicacions que tenen. Aquesta va ser, doncs, l'espurna que ens va fer posar en marxa el monogràfic. El nostre punt de partida va ser el simposi *Som acollida? Conceptualitzacions i debats des de l'antropologia*, organitzat en el marc del I Congrés Català d'Antropologia (CoCA), on es van posar sobre la taula diferents maneres d'entendre i de fer recerca al voltant de l'acollida en un context dinàmic i participatiu que va enriquir la proposta inicial de debat. Així, aquest monogràfic recull els resultats d'investigacions etnogràfiques situades a Catalunya que, des de diferents contextos, examinen l'acollida com a concepte, pràctica i marc polític i moral.

L'acollida és sempre condicional

El Gran Diccionari de la Llengua Catalana defineix acollir com “l'acte de rebre (a algú que es presenta), especialment admetre'l a casa, en la nostra companyia” (Grup Enciclopèdia, 2019). Segons aquesta definició, per acollir ens cal, d'una banda, algú que aculli i, de l'altra, algú que sigui acollit/da. Aquell qui acull apareix de manera activa amb l'acció de rebre i exerceix l'agència en permetre que qui és acollit entri al seu espai, a casa seva. Qui és acollit, en canvi, tot i que “es presenta”, es troba a mercè de qui acull, que pot decidir cedir el seu espai (o no) i sota quines condicions fer-ho. És precisament per aquestes circumstàncies de la condicionalitat de l'acollida (Agier 2016) que s'interessa aquest monogràfic.

En idiomes com l'anglès, es fan servir dos mots diferents per parlar dels processos de gestió de la primera arribada de persones a un lloc i dels significats i valors atribuïts al deure moral de proveir hospitalitat. Al primer, que implica la posada en marxa de dispositius institucionals i pràctiques d'intervenció i atenció social, s'hi fa referència amb la metàfora mecanicista de *reception* (Jubany i Rué, 2020), recepció. Al segon, en canvi, s'hi fa referència amb el terme *welcoming* (Hombert, 2021), benvinguda. Pensem que el cor de l'ambigüitat de les pràctiques d'acollida —entre el control i les pràctiques d'inclusió i exclusió, per una banda, i les cures i la hospitalitat, per l'altra (Dadusc i Mudu, 2020)—

té a veure amb el fet que aquesta distinció entre termes no es dona en els idiomes derivats del llatí, com ara el català, el castellà (*acogida*) o l'italià (*accoglienza*). A Catalunya, el context on es localitzen les contribucions d'aquest monogràfic, el terme “acollida” es fa servir a les polítiques públiques garantistes que regulen els deures de l'Estat davant el benestar de persones en diferents àmbits de la societat. Aquest és el cas d'algunes de les temàtiques il·lustrades al monogràfic, que tracten la gestió de la primera arribada d'alumnat a les escoles, o bé de persones migrants a l'Estat espanyol. L'acollida, però, fa referència també a l'imperatiu moral de donar hospitalitat, i és aquesta doble cara la qual fa del concepte un lloc fèrtil on explorar com les diferents contradiccions que li són inherents es manifesten i es negocien en diferents espais socials.

La voluntat d'eixamplar el debat sobre l'acollida d'aquest monogràfic té a veure amb el fet que el tema no estigui restringit al fenomen del “refugi”, ni a les persones sol·licitants d'asil, malgrat que aquests hagin estat a l'origen del debat plantejat. Pensem que el concepte té la capacitat d'aglutinar tot un seguit d'urgències polítiques que cal abordar i ramificacions en debats centrals per a l'antropologia. D'aquesta manera, la proposta parteix d'un interès per la relació existent entre l'acollida i diverses formes de mobilitat geogràfica, entenent que tot desplaçament humà implica una arribada a —o un trànsit per— un o diversos contextos, on es troben agents socials que precisament són susceptibles d'acollir. En aquest sentit, el marc dels “règims de mobilitat” (Glick-Schiller i Salazar, 2013) és especialment pertinent per conceptualitzar aquesta relació entre les mobilitats a diverses escales i protagonitzades per diferents actors, i el poder, les desigualtats i les jerarquies a nivell tant local com global. Aquestes expressions de mobilitat, però també d'*immobilitat*, generen doncs tota mena de dinàmiques d'inclusió i exclusió associades a processos de fronterització (Barth 1969; Hage 1998; Mezzadra i Neilson, 2017) i dispositius de governamentalitat que les posen en marxa (Rose, O'Malley i Valverde, 2006; Galaz i Montenegro, 2015). Fronteres, en definitiva, que no podem separar dels discursos i les pràctiques d'acollida. Preguntar-nos per l'acollida i pels límits que dibuixa, en definitiva, ens permet interrogar-nos sobre la construcció de diferents comunitats basades en la pertinença (Duyvendak, 2011) i també, des de la perspectiva de la ciutadania, sobre com aquests límits són sotmesos a canvis i tensions mitjançant la participació política (Isin i Turner, 2007; Ataç et al., 2016).

Per tot això, l'acollida té la capacitat d'esdevenir un “significant buit” (Laclau i Mouffe, 1987), un concepte al voltant del qual tenen lloc una gran diversitat de lluites semàntiques. És per aquesta qualitat que, a través de la seva rellevància actual, l'acollida se'ns planteja com un vehicle per contribuir a revelar “polítiques de la vida” (Fassin, 2007), és a dir, les pràctiques i construccions quotidianes mitjançant les quals s'estableix el valor canviant de la vida humana. Des

d'aquesta pluralitat conceptual, el monogràfic problematitza el concepte d'acollida parant atenció a com s'articula amb diferents nivells i àmbits d'anàlisi.

Contribucions

Les sis contribucions del monogràfic mostren amb detall pràctiques, discursos i polítiques que defineixen l'acollida (i la no acollida) en tota mena de contextos; els agents que hi intervenen; els dispositius institucionals d'acollida i com s'articulen, contrasten o s'enfronten amb pràctiques informals i comunitàries.

Al primer article, l'Álvaro Ramírez-March i la Marisela Montenegro plantejen l'escenari social descrit al principi d'aquesta introducció: la nova rellevància de la figura de l'acollida arran de l'anomenada “crisi dels refugiats”, el 2015, i de la importància de la figura de la persona refugiada, la qual queda definida a partir de l'imaginari heteronormatiu de la família que prové de la guerra de Síria. En aquest escenari, l'article planteja com l'acollida esdevé una noció en disputa que permet la politització dels moviments socials en defensa de drets de persones migrants a Catalunya, una mobilització que es dona també en les es-cletxes que es deriven de les carències del sistema d'acollida de protecció internacional de l'Estat espanyol.

Precisament posant la mirada sobre aquest sistema de recepció, al segon article, l'Alèxia Rué analitza com s'entén l'acollida des de les pràctiques de les professionals que hi treballen. Centrant-se en les seves mancances estructurals, l'article mostra les contradiccions del treball en aquests dispositius estatals de “no-acollida”, des de l'ambigüitat entre la implementació de polítiques de control i la lluita per instrumentalitzar els recursos existents en benefici de les persones destinatàries.

Oferint un altre angle a la mateixa realitat —les persones que queden fora d'aquest sistema precari— al tercer article l'Arnau Poy Renau mostra les conseqüències de l'exclusió dels dispositius institucionals d'acollida a partir d'una etnografia d'espais de solidaritat, on conviuen persones sol·licitants d'asil que són deixades al marge pels programes públics de recepció. Posar al centre aquests espais de solidaritat permet copsar com les persones sol·licitants d'asil naveguen entre diferents processos socials d'acollida i no-acollida, on la burocràcia juga un paper clau com a mecanisme d'exclusió.

Aquest “mareig burocràtic”, com expliquen les autores del quart article de la compilació, es reflecteix també en les experiències de migració forçada des del Triangle Nord d'Amèrica Central a Catalunya. A la seva proposta, la Gabriela Poblet i la Silvia Carrasco mostren com la comunitat centreamericana migrant es revela com un agent central d'acollida, portant-nos també a ampliar la mirada

més enllà de l'imaginari mediàtic majoritari de la persona “refugiada” (provinent de Orient Mitjà) i les mancances de la recepció institucional.

Com en els articles anteriors, la Montserrat Freixa, l'Angelina Sànchez, la Marta Venceslao i la Ruth Vilà parteixen de l'anàlisi dels desajustos burocràtics i les contradiccions del sistema de recepció a través de les vivències de les professionals que hi treballen. A aquest cinquè article, però, les autores se centren en un altre cas on la figura de l'acollida ha rebut també atenció mediàtica als últims anys: la infància i joventut que migra sola. Situar la infància i la joventut al centre del debat sobre l'acollida permet mostrar, un cop més, com els processos d'“acollida” es poden analitzar més enllà del sistema de protecció internacional, fent evident la complexa relació entre les migracions internacionals i l'acollida.

En una línia semblant, en Miquel Martorell Faus explora en el darrer article les experiències d'infants amb diverses trajectòries de mobilitat, des de migracions internacionals a canvis de domicili a nivell local. D'aquesta manera, es posa el focus en l'acollida escolar incloent però també anant més enllà dels dispositius oficials d'acollida, i mostrant com operen les xarxes de suport i les pràctiques informals entre l'alumnat. Tot plegat, des del punt de vista d'agents tant acollits com acollidors, és a dir, d'infants que canvien d'escola i dels seus companys i companyes de classe.

Com a conjunt, el monogràfic aporta una mirada crítica a les complexitats i contradiccions que esdevenen de l'acollida entesa com una pràctica condicional. L'anàlisi que se'n fa en múltiples contextos i amb diferents agents socials implicats permet obrir debats sobre el paper de les diferents pràctiques d'acollida i la seva relació amb les migracions i les mobilitats humanes, fent paleses algunes de les dinàmiques d'inclusió i exclusió que li són pròpies.

Acompanya el monogràfic també la secció habitual de ressenyes que ens apropen a les novetats editorials de la disciplina.

Referències

ACNUR (2022) Sin la solidaridad internacional, la crisis del desplazamiento de Ucrania podría convertirse en una catástrofe. [En línia] <https://www.acnur.org/noticias/press/2022/3/623d31534/sin-la-solidaridad-internacional-la-tesis-del-desplazamiento-de-ucrania.html>

Agier, M. (2016) *L'hospitalité aujourd'hui*. Colloque de rentrée “Migrations, réfugiés et exil” Collège de France

Ataç, I. Rygiel, K. i Stierl, M. (2016). “Introduction: The Contentious Politics of Refugee and Migrant Protest and Solidarity Movements: Remaking Citizenship from the Margins”. *Citizenship Studies* 20 (5) pp. 527-544. <https://doi.org/10.1080/13621025.2016.11182681>.

Barth, F. (ed) (1969). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Londres: Allen & Unwin.

Dadusc, D., & Mudu, P. (2020). Care without Control: The Humanitarian Industrial Complex and the Criminalisation of Solidarity. *Geopolitics*, 1-26. <https://doi.org/10.1080/14650045.2020.1749839>

Duyvendak, J. W. (2011). *The Politics of Home. Belonging and Nostalgia in Western Europe and the United States*. Londres: Palgrave Macmillan <https://doi.org/10.1057/9780230305076>

Fassin, D. (2007). Humanitarianism as a Politics of Life. *Public culture*, 19(3), 499-520.

Galaz, C i Montenegro, M. (2015). “Gubernamentalidad y relaciones de inclusión/exclusión: los dispositivos de intervención social dirigidos a mujeres inmigradas en España”. *Universitas Psychologica* 14 (5) pp. 1667-80. <https://doi.org/10.11144/Javeriana.up14-5.grie>.

Garcés Mascareñas, B. i Pasetti, F. (2019). ¿A más solicitudes de asilo igual recepción? El sistema estatal de acogida en España desde 2015. *Anuario CIDOB de La Inmigración*, 2019, 114-126. <https://doi.org/10.24241/AnuarioCIDOBInmi.2019.114>.

Glick Schiller, N. i Salazar, N.B. (2013). Regimes of mobility across the globe. *Journal of ethnic and migration studies*, 39(2), pp. 183-200.

Grup Enciclopèdia (2019). Acollir [1 def.] al *Gran diccionari de la llengua catalana*. Consultat, 06 setembre, 2019 a <http://www.diccionari.cat/lexicx.jsp?GECART=0001760>.

Hage, G. (1998). *White Nation: Fantasies of White Supremacy in a Multicultural Society*. Annandale i West Wickham: Pluto Press/Comerford and Miller.

Hombert, L. (2021). Welcoming meaning(s): values circulation between citizens and institutions about migrants' reception in Barcelona. *GRTIM Working Paper Series*. <http://hdl.handle.net/10230/48556>.

Isin, E. F. i Turner, B.S. (2007). “Investigating Citizenship: An Agenda for Citizenship Studies”. *Citizenship Studies* 11 (1) pp. 5-17. <https://doi.org/10.1080/13621020601099773>.

Jubany, O. i Rué, A. (2020). The (Dis)order of the Spanish Asylum Reception System. En O. Sacramento, E. Challinor, & P. Gabriel-Silva (Eds.), *Quest for Refuge: Reception Responses from the Global North* (pp. 149-169). Ribeirao: Edições Húmus.

Laclau, E. i Mouffe, C. (1987). *Hegemonía y estrategia socialista*. Madrid: Siglo XXI.

Mezzadra, S. i Neilson, B. (2017). *La frontera como método, o, La multiplicación del trabajo*. Madrid: Traficantes de sueños.

Ramírez-March, Á. i Montenegro, M. (2021). “Volem Acollir”: Humanitarismo y Posiciones de Sujeto en la Articulación de la Solidaridad en Cataluña. *Dados*, 64. <https://doi.org/10.1590/dados.2021.64.1.227>.

Rose, N., O'malley, P. i Valverde, M. (2006). “Governmentality”. *Annual Review of Law and Social Science* 2 (1): 83-104. <https://doi.org/10.1146/annurev.lawsocsci.2.081805.105900>.

Stierl, M. i Dadusc, D. (2022). The “Covid excuse”: European border violence in the Mediterranean Sea. *Ethnic and Racial Studies*, 45(8), 1453-1474. <https://doi.org/10.1080/01419870.2021.1977367>

Tazzioli, M. i Stierl, M. (2021). “We Closed the Ports to Protect Refugees.” Hygienic Borders and Deterrence Humanitarianism during Covid-19. *International Political Sociology*, 15(4), 539-558. <https://doi.org/10.1093/ips/olabo23>

© Miquel Martorell Faus, Álvaro Ramírez-March i Alèxia Rué, 2022

© *Quaderns de l'ICA*, 2022

Fitxa bibliogràfica

Martorell Faus, M., Ramírez-March, Á. i Rué, A. (2022). Introducció. L'acollida, entre el control i l'hospitalitat. Etnografies, conceptualitzacions i debats. *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, 38(1), 1-8. Barcelona: ICA. [ISSN 2385-4472].